POLITYKA CHIN

ZWROT KU CHIŃSKIM TRADYCJOM: NARODOWA POLITYKA PREZYDENTA XI JINPINGA

Cao Xiaosheng 曹效生

PRZYSZŁOŚĆ STANIE PRZED NAMI OTWOREM, JEŚLI BĘDZIEMY PAMIĘTAĆ O NASZYCH KORZENIACH

STUDIOWANIE UWAG SEKRETARZA GENERALNEGO XI JINPINGA O PROPAGOWANIU WSPANIAŁEJ TRADYCyjNEJ KULTURY CHIŃSKIEJ¹

Która z kultur przekracza ograniczenia czasu i przestrzeni, nieprzerwanie zachowując swoją wielkość? Jest nią stworzona w Chinach, posiadająca chiński charakter i urok, nasza kultura tradycyjna. Od XVIII Zjazdu Komunistycznej Partii Chin (KPCh) Sekretarz Generalny Xi Jinping opowiada się za jej zachowywaniem i rozwijaniem. W ten sposób wykazał swoją głęboką miłość do narodu chińskiego, otwartość umysłu komunisty i odwagę, by stanąć w awangardzie swoich czasów.

¹ Tłumaczenie artykułu z czasopisma „Qiushi”, 求是 [Poszukiwanie Prawdy], oficjalnego organu Komitetu Centralnego KPCh, opublikowanego w wersji angielskiej tego pisma: Cao Xiaosheng, *We Will Only Have a Future if We Remember Our Roots – Studying General Secretary Xi Jinping's Remarks on Promoting China's Fine Traditional Culture*, „Qiushi” 2014, t. 6, nr 4, s. 42–49. Ta wersja wydaje się bowiem lepiej dopracowana redakcyjnie niż chińska. Tłumaczenie weryfikowano jednak i uzupełniano na podstawie chińskiej wersji tego artykułu (ukazał się on w numerze z października 2014 r., <http://theory.people.com.cn/n/2014/0516/c40531-25025287.html>, dostęp 2 maja 2016). W przypadku istotniejszych różnic między wersją chińską i angielską tłumaczenie odwołuje się zazwyczaj do wersji chińskiej. Czasami w nawiasach kwadratowych dodane zostały frazy lub słowa niezbędne do właściwego zrozumienia tekstu w języku polskim. Wszystkie przypisy pochodzą od tłumacza (MT – jeśli uzupełniał je Krzysztof Gawlikowski dodane są litery KG). Tłumaczenia cytowanych wypowiedzi z klasycznych tekstów chińskich zostały dokonane przez tłumacza, jeśli korzystano z dawniejszych tłumaczeń – zostało to zaznaczone. Autor tego artykułu jest dyrektorem Wydziału Politycznego Akademii Nauk Wojskowych Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej (organizacji utworzonej na wzór Akademii Nauk), czyli jest postacią znaczącą. MT, KG.

Na tej podstawie sformułowane zostały naukowe wytyczne i zasady dotyczące tego, w jaki sposób zachowywać oraz rozwijać wspańiałą, tradycyjną kulturę chińską.

Część I

Wspañiała kultura tradycyjna Chin stanowi źródło siły wewnętrznej umożliwiającej realizację Chińskiego Marzenia²

Znakomita chińska kultura tradycyjna ucieleśnia najgłębsze dążenia duchowe narodu chińskiego, a zarazem jest czynnikiem, który go jednoczy. Stanowi ona fundament coraz większego naszego dobrobytu oraz postępu w sferze kultury. Stanowi ona również podstawę kultywowania naszych narodowych kodów, a zarazem rozwoju nowoczesnej kultury. Można w niej również dostrzec wewnętrzną siłę pomagającą w urzeczywistnianiu Chińskiego Marzenia.

1. Propagowanie i kultywowanie wspañialej tradycyjnej kultury chińskiej ma duże znaczenie kulturowe

Jak wskazuje Sekretarz Xi Jinping: *W trakcie długiego procesu historycznego Chińczycy dzięki swojej pracowitości, odwadze i mądrości stworzyli wspañiałą kulturę, która ma nieprzemijającą wartość i wciąż zachowuje świeżość, a zarazem wniosła ogromny wkład w rozwój cywilizacji ludzkiej. Jak dodawał: Nasi przod-*

² Chińskie Marzenie (*Zhongguo meng*, 中国梦), slogan polityczny ukuty na wzór amerykańskie go marzenia (*American Dream*). To amerykańskie odnosi się przede wszystkim do jednostki, w popularnej indywidualistycznej wersji: do zdobycia majątku i sławy, przy wykorzystaniu możliwości, jakie każdemu stwarza Ameryka. W wersji „narodowej” odnosi się on do ideałów wolności, równości i demokracji wyznaczających „amerykański sposób życia” umożliwiający każdemu szczęśliwe życie i sukcesy. Chińskie Marzenie w duchu tradycji konfucjańskich ma charakter wspólnotowy i odnosi się wyraźnie do narodu, od sytuacji którego zależy los każdej jednostki. Hasło to zostało rzucone po raz pierwszy przez Xi Jinpinga w 2012 r., kiedy go wybrano na sekretarza generalnego KPCh. Jak w przypadku wielu innych sloganów politycznych jego treść trudno ściśle zdefiniować. W chińskiej encyklopedii internetowej *Baidu Baike* (百度百科) wiąże się go z „wielkim odrodzeniem narodu chińskiego”, którego oznakami są: silne państwo, rozwój narodowy oraz szczęście ludu. Patrz http://baike.baidu.com/link?url=XuNKzjWhBDpUZhGplJJzaPf_vmL8e9dCZNL-7Sc_-qG7oytQECcXfktKtsaPx1GNdUZ-smABO66HzYDL8bL17FzZ6orQSjiEflza7le-i [dostęp 3 maja 2016]. Zhao Qizheng, były dyrektor Biura Informacji Rządu, zwraca uwagę, że te Chińskie Marzenia ulegały zasadniczym zmianom. Pod koniec panowania mandżurskiej dynastii Qing (1644–1912) odnosiło się ono do odzyskania przez Chinę pełnej niepodległości i zajęcia godnego miejsca wśród narodów świata. W latach 20. i 30. XX w. patrioci marzyli o uwolnieniu kraju od ucisku imperializmu, pozostałości feudalizmu i wyzysku kapitalizmu biurokratycznego. Natomiast współcześnie odnosi się ono do zbudowania krok po kroku zamożnego społeczeństwa we wszystkich aspektach. Zhao Qizheng, *Foreword*, w: An Dun, *The Chinese Dream: Real-Life Stories of the Young in Contemporary China*, New World Press, Beijing 2008, s. 1. MT, KG.

knowie w ciągu wielu wieków wypracowali pewien zestaw cnót, na których opiera się trwałość bytu narodowego i potęga Chin. Wyrzeczenie się naszych tradycji i zapomnienie o naszym rodowodzie są równoznaczne z wyrzeczeniem się bytu i ducha narodowego. Objaśniał on również, że dorobek naszej kultury tradycyjnej wymaga jednak nieustannego dokonywania jego krytycznej analizy w sposób systematyczny, by ożywiać zachowane skarby tego dziedzictwa, jak też kulturowe dziedzictwo naszego ogromnego [i zróżnicowanego] kraju oraz nauki naszych starożytnych ksiąg. W tych wypowiedziach Xi Jinping ukazał uwarunkowania nadzwyczajnej żywotności kultury chińskiej, które zapewniają jej dalsze istnienie po dziś dzień. Podkreślił on także wyjątkowy charakter narodu chińskiego i zwrócił uwagę na współczesny urok, jaki wciąż ta kultura wywiera. Naszym celem przy jej upowszechnianiu jest potwierdzanie naszej tożsamości, hartowanie naszego ducha i jednoczenie naszych umysłów. Pomoże to nam w przekazywaniu ducha narodowego następnym pokoleniom i w umacnianiu żywotności narodu. Ponadto będzie to korzystne dla kształtowania dobrej atmosfery we współczesnych czasach, budowania pozytywnego wizerunku naszego wielkiego kraju w świecie, jak też dla rozwoju naszego życia duchowego i przyspieszania postępu cywilizacyjnego.

2. Kultuwanie podstawowych wartości socjalistycznych wymaga upowszechniania znakomitej tradycyjnej kultury chińskiej

W obliczu nowej sytuacji, w której dochodzi do przepływu różnych idei i zapożyczeń systemów wartości w skali światowej, a przede wszystkim pod wpływem otwarcia naszego kraju na świat i wprowadzenia socjalistycznej gospodarki rynkowej upowszechnia się pluralizm światopoglądowy. Trzeba zatem z jednej strony aktywnie kultywować i praktykować podstawowe wartości socjalistyczne, z drugiej – dążyć do wypracowania konsensu mimo wielości poglądów i ustalić zasady przewodnie. Jak stwierdził Xi Jinping, *tradycyjna kultura chińska jest jednocześnie wszechobejmująca i głęboka, a studiowanie jej i przyswajanie sobie istoty zawartych w niej różnorodnych idei będzie niezwykle pomocne w ustanowieniu prawidłowego poglądu na świat, na życie i na niezbędne wartości. Zaznaczył też, że: Każdy kraj i każdy naród mają swoją odrębną kulturę i historię, jak też specyficzne uwarunkowania, co sprawia, że drogi ich rozwoju mają swe cechy specyficzne*. Kultura chińska ze swym wspaniałym, starożytnym dziedzictwem przynależy do sławnej w świecie cywilizacji. Jej formowanie było rezultatem odwagi i wiary w siebie Chińczyków, a zarazem ich niezłomnej woli. Ta wyjątkowa kultura duchowa, szczególne losy historyczne oraz specyficzne uwarunkowania narodowe umacniają w naszym narodzie odwagę i pewność siebie niezbędne do kroczenia [nową] drogą socjalizmu o chińskiej specyfice. Te właśnie czynniki będą sprzyjały

odrądzaniu tożsamości i poczucia przynależności narodowej oraz wiary w siebie całego narodu chińskiego.

3. Chcąc zrealizować Chińskie Marzenie odrodzenia narodu chińskiego, należy upowszechniać wspaniałą tradycyjną kulturę chińską

Sekretarz Generalny Xi Jinping podkreślał, że: *Siła i dobrobyt danego państwa i narodu zawsze opierają się na rozkwicie kultury. Wielkie odrodzenie narodu chińskiego także zależy od rozkwitu kultury chińskiej.* Mówił on także: *Wszechobejmująca i głęboka, wspaniała tradycyjna kultura chińska jest dla nas fundamentem, na którym możemy się oprzeć pośród wzburzonego morza kultur świata. [...] Musimy wzmocnić nasze wysiłki na rzecz zagłębiania się w tę kulturę i szerzenia jej, dokonać twórczej transformacji i odrodzenia tradycyjnych cnót chińskich. Powinniśmy umacniać trwale i odpowiednie dla naszych czasów wartości naszej kultury, które przekraczają granice epok, przestrzeni i krajów. Należy zachęcać do rozpowszechniania współczesnych innowacji kulturowych, które przekazują kolejnym pokoleniom znakomite tradycje przeszłości, a jednocześnie propagują ducha naszych czasów. Pozostając otwarte na cały świat, powinny być one zarazem zakorzenione w historii naszego kraju.* Wskazywał on również: *Musimy w pełni wykorzystać potencjał tradycyjnej kultury chińskiej dla wychowywania i doskonalenia ludzi, aby kształtować umysł i ducha narodu chińskiego oraz realizować Chińskie Marzenie, jak też nasze pragnienie stworzenia potęgi militarnej [by zapewnić niezbędną obronę ojczyźnie].* Powyższe słowa wskazują na to, że wysiłki promowania znakomitej chińskiej kultury tradycyjnej są ściśle związane z kulturowym przebudzeniem, kulturowym odrodzeniem i umacnianiem samoświadomości kulturowej. Takie kulturowe samodoskonalenie jest częścią procesu narodowego przebudzenia, narodowego odrodzenia i samodoskonalenia narodu. Chińska kultura tradycyjna jest kluczowym elementem kontynuacji naszych dziejów historycznych i stanowi źródło potęgi oraz dobrobytu państwa, jak też siły potrzebnej do wielkiego odrodzenia narodu chińskiego.

Część II

Wszechobejmująca i sięgająca głęboko tradycyjna kultura chińska nabrała również wartości symbolicznej dla narodu chińskiego

Głęboka i budząca podziw w całym świecie chińska kultura tradycyjna zawiera dziedzictwo wielkiej historii cywilizacji chińskiej, historii przodowania w różnych dziedzinach i rozwoju. Możemy w niej dostrzec bohaterskiego ducha narodowe-

go oraz mądrość ludu chińskiego, które zrodziły odwagę twórczego podejścia do rzeczywistości i przekształcania jej.

1. Tradycyjna kultura chińska umacnia szczere oddanie ojczyźnie i patriotyzm

Kultura chińska zawiera ogromne bogactwo patriotycznych ujęć poetyckich i cytowanych często fraz, takich jak: *Śluszność wymaga odpłacenia wiernością aż do złożenia życia w ofierze za dobro otrzymane od kraju*³; *Leżąc złożony chorobą w oddalonej wiosce na odludziu, nie myślę o swojej niedoli, lecz o granicznej twierdzy w Luntai*⁴; *Poświęcę życie, jeśli będzie to korzystne dla kraju, i nie będę uciekał, aby uniknąć osobistego nieszczęścia*⁵; *Choć wiem, że gdy umrę, wszystkie sprawy okażą się nieważne, to jednak boleję nad tym, że nie zobaczyłem zjednoczenia kraju*⁶. Uczucia patriotyczne rozwijały się i umacniały przez wieki, znajdując szerokie uznanie wśród Chińczyków. Zawierają one w sobie szczerą chęć poświęcenia samego siebie dla ojczyzny, jak też oddania życia dla

³ Fragment wiersza mało znanego poety Li Xizhonga (李希仲) z epoki Tang (618–907).

⁴ Fragment wiersza *Shiyi yue si ri fengyu dazuo*, 十一月四日风雨大作 [Wielkie deszcze i wiatry czwartego dnia jedenastego miesiąca] poety z epoki Song Lu You (陆游, 1125–1210). Chiny doświadczyły wtedy podboju ze strony Dżurdzeńów zamieszkujących dzisiejszą Mandżurię, którzy podbili całe Chiny północne, a do niewoli wzięli nawet cesarza. Niedobitki dworu i dynastii odtworzyły Cesarstwo Chińskie pod panowaniem tzw. Południowej Dynastii Song (1127–1279) w basenie Yangzi. Ostatecznie obie części Chin podbili Mongołowie, którzy założyli nową dynastię Yuan (1271–1368). W tym tragicznym okresie powstało wiele utworów patriotycznych. Wiersz ten w wolnym tłumaczeniu przedstawia się następująco: *Leżąc złożony chorobą w samotnej wiosce na odludziu nie myślę o swojej niedoli, lecz o granicznej twierdzy w Luntai, a gdy słyszę głos deszczu i podmuchów wiatru, bojowy rumak i zamarznięta rzeka pojawia się w moich snach* (przekł. MT). Wspomniana w wierszu twierdza znajdowała się na północy Chin, gdzie zimą pogoda bywała mroźna. W tamtych okolicach przekraczanie na bojowym wierzchowcu zamarzniętej rzeki podczas zimy było sprawą zwyczajną. MT, KG.

⁵ Fragment wiersza autorstwa Lin Zexu (林则徐, 1785–1850), dostojnika cesarskiego i uczonego za panowania mandżurskiej dynastii Qing, uznawanego współcześnie za bohatera narodowego. On to właśnie jako pełnomocnik cesarski skonfiskował i zniszczył w Kantonie opium nielegalnie przywiezione do Chin przez statki brytyjskie, egzekwując obowiązujący zakaz. Skorumpowane władze lokalne wcześniej przymykały oczy na ten bardzo zyskowny proceder. Incydent ten stał się pretekstem do rozpoczęcia przez Wielką Brytanię i Francję tzw. wojen opiumowych. W wyniku przegranej w pierwszej z nich Chiny podpisały nierównoprawny traktat z mocarstwami zachodnimi 29 sierpnia 1842 r. w Nankinie, a kolejne traktaty uzupełniające jego postanowienia podpisywano w latach następnych. W rezultacie Chiny musiały otworzyć dla handlu zagranicznego pięć dużych portów, odstąpić Wielkiej Brytanii wyspę Hongkong „po wsze czasy”, wypłacić odszkodowanie za zniszczone opium i przyznać Brytyjczykom prawa do eksterytorialności w Chinach (czyli nie podlegali oni od-tąd sądom ani prawom chińskim). Po przegranych wojnach Lin Zexu został za karę zesłany do odległej prowincji. Współcześnie uznawany jest za wzór patrioty. Żegnając się z rodziną, napisał cytowany wyżej wiersz. MT, KG.

⁶ Fragment wiersza *Shier*, 示儿 [Dla syna], autorstwa Lu You (patrz przyp. 4), napisanego niedługo przed śmiercią.

sprawiedliwości, własnych przekonań oraz ideałów, idei jedności świata i pokoju⁷. Są one także wyrażone w słowach: *Nikt nie może uniknąć śmierci, ale wierność [poddanego wobec władcy] może stać się wzorem historycznym dla pokoleń po wsze czasy*⁸. Chęć służenia ojczyźnie znajduje też odzwierciedlenie w poruszających i pobudzających do działania sentencjach: *Chociaż moja pozycja jest niska, nie zapominam ani na chwilę o potrzebie troski o ojczyznę*⁹ i *Każdy człowiek jest odpowiedzialny za rozkwit i upadek naszego kraju („wszystkiego pod niebem”)*¹⁰. Wyrażone w powyższych słowach uczucia inspirowały kolejne pokolenia Chińczyków.

2. Wspaniała tradycyjna kultura chińska podtrzymuje ducha nieustannego samodoskonalenia się¹¹

Historia narodu chińskiego może być przedstawiona jako nieustanne i gorliwe samodoskonalenie. Niezliczone powiedzenia z dzieł klasycznych podsumowują i ilustrują ducha gorliwego samodoskonalenia narodu chińskiego i ukazują takie jego cechy jak żywotność, pracowitość, odwaga, aktywność, pozytywne nastawienie i wytrwałość, jak też wolę nieustrzonego pokonywania przeszkód i zahamowań. Spośród tych powiedzeń można zacytować następujące: *Ruchy Nieba są przepotężne, człowiek szlachetny naśladując Niebo, czyni siebie silnym i nie-*

⁷ Świat określa się tu dwoma archaicznymi terminami: „wszystko pod niebem” (*tianxia*, 天下) i „wszystko między czterema morzami” (*sihai zhinei*, 四海之内). Oba te terminy czasami znaczyły również „cesarstwo”, czyli Chiny w szerokim rozumieniu, z podległymi im ziemiami barbarzyńskimi na peryferiach, poza terytoriami Państwa Środka. KG, MT.

⁸ Fragment wiersza *Guo Lingdingyang*, 过零丁洋 [Przechodząc przez Lingdingyang], autorstwa Wen Tianxianga (文天祥, 1236–1283), który był także politykiem i wojskowym w czasach upadku Południowej Dynastii Song. Stał się symbolem nieugiętego oporu przeciwko obcej agresji. Mimo że został schwytany przez wojska Mongołów, którzy ostatecznie założyli w Chinach swoją dynastię Yuan, odmówił poddania się im i został stracony.

⁹ Fragment wiersza *Bing qi shu huai*, 病起书怀 [Napisane w chorobie], autorstwa Lu You.

¹⁰ Słowa wybitnego uczonego konfucjańskiego Gu Yanwu (顾炎武, 1613–1682) z jego podstawowego dzieła *Ri zhi lu* [Zapiski codziennie zdobywanej wiedzy]. Gu Yanwu wysławił się wiernością wobec dynastii Ming obalonej przez Mandżurów, którzy najechali Chiny i założyli dynastię Qing (1644–1912). Był on jednym z najwybitniejszych intelektualistów tej burzliwej epoki. MT, KG.

¹¹ Samodoskonalenie było jedną z podstawowych koncepcji konfucjanizmu, gdyż to w jego wyniku, jak też w rezultacie oddziaływań społecznych (pouczeń starszych rodziny, zwierzchników, państwa i władców) istota ludzka stawała się człowiekiem. Decydowało o tym przyswojenie sobie norm kultury i moralności. Zatem ludzie w różnym stopniu „opanowywali człowieczeństwo” czy, jak to ujmowali konfucjaniści, „podlegali transformacji kulturowej”. Jest to zupełnie inna wizja niż w chrześcijaństwie, gdzie człowiekiem istota ludzka rodzi się, otrzymawszy duszę daną od Boga. Podobną perspektywę samodoskonalenia przez kolejne wcielenia przyjmowały taoizm i buddyzm. Powszechne przyjmowanie koncepcji samodoskonalenia i jej praktykowanie jest fundamentalną cechą cywilizacji konfucjańskiej. KG.

*strudżonym*¹²; *Jeśli możesz jednego dnia poprawić się, doskonal się codziennie. Niech każdego dnia postępuje samodoskonalenie!*¹³; *Z takim zapalem wyteżać siły [poświęcając się studiom i doskonaleniu cnót], że zapomina się nawet o jedzeniu; osiagając cnoty, czuć taką radość, że zapomina się o smutkach; i tak być zajęтым [własnym doskonaleniem], że zapomina się o zbliżającej się starości*¹⁴. Duch nieustannego samodoskonalenia ze wszystkich sił stanowi główny wątek tradycyjnej kultury chińskiej. Utrwalony w mentalności narodu chińskiego stworzył on wspólną kulturę, która przetrwała pięć tysięcy lat.

¹² Cyt. z *Yi jing*, 易经 [Księga przemian], z *Obrazu* heksagramu 1 Qian, 乾 [Twórczość]. Patrz *Shisanjing zhushu*, 十三經註疏 [Trzynastoksiąg z komentarzami i objaśnieniami], Zhonghua Shuju, Beijing 1983, s. 14. Księga ta jest najstarszą i najbardziej szanowaną w konfucjańskim *Pięcioksięgu* (*Wujing*, 五經). Pierwotnie służyła przede wszystkim jako swoista księga wróżebna. Stanowiła inspirację również dla myślicieli taoistycznych. Najlepszy polski przekład tej bardzo trudnej książki to *I Cing – Księga przemian*, przekł. R. Wilhelm (na niemiecki), przekł. polski W. Józwiak i in., Łatawiec, Warszawa 1994, s. 35. Podane tu tłumaczenie do pewnego stopnia korzysta z tego przekładu i koresponduje ze znaczeniem cytatu podanym w wersji angielskiej tego artykułu. Patrz także klasyczny przekład tej książki Jamesa Legge’a (1815–1897): J. Legge, *Sacred Books of China. The Texts of Confucianism*, cz. 2: *The Yi King*, Motilal Banarsidass, Delhi-Varanasi 1966 (reprint wyd. Clarendon Press z 1882), Appendix II, s. 267 (section 1.1). Ten tekst jest również dostępny w internecie. MT, KG.

¹³ Cyt. z *Da xue*, 大學 [Wielka nauka]. Patrz klasyczny przekład angielski J. Legge, *The Chinese Classics*, t. 1, Clarendon Press, Hong Kong – Oxford, wyd. 2, 1893 (reprint Wenshizhe Chubanshe, Taibei 1972), s. 361 (rozdz. II, 1). Jak tam się stwierdza, maksyma ta została umieszczona na wannie, w której kąpał się król Tang, 湯 – Zwycięski, założyciel dynastii Shang (XVII?–XI? w. p.n.e.) opiewany przez konfucjanistów jako władca-mędrzec. Stwierdzenie to tradycyjnie interpretowano jako wezwanie do codziennego doskonalenia własnych cnót i oczyszczania swojego umysłu nawet ze śladów egoizmu. Dzieło to pierwotnie stanowiło jeden z rozdziałów *Li ji*, 禮記 [Księgi rytuałów], a jego autorstwo tradycyjnie przypisywano Zeng Zi, 曾子, ukochanemu uczniowi Konfucjusza. W okresie późniejszym jako tekst bardzo ważny włączono go w skład Czteroksięgu konfucjańskiego (*Sishu*, 四書) opracowanego przez neokonfucjanistów, którzy zreinterpretowali na nowo nauczanie konfucjańskie. Początki ich ruchu sięgają czasów dynastii Song (960–1279). Od epoki Yuan ich interpretacja nauczania konfucjańskiego stała się podstawą ideologii Cesarstwa Chińskiego. Wszyscy kandydaci na stopnie naukowe i stanowiska administracyjne w trakcie egzaminów aż do 1905 r., kiedy egzaminy te zniesiono, musieli opierać się na neokonfucjańskiej wykładni tej doktryny. MT, KG.

¹⁴ Cyt. z *Lunyu*, 論語 [Dialogi konfucjańskie], rozdz. *Przekazuje jeno* (*Shu er*, 述而), 7.19. (pozdział tekstu za Yang Bojunem, 楊伯峻). Patrz jego *Lunyu yizhu*, 論語譯註 [Dialogi konfucjańskie z tłumaczeniem i komentarzami], Zhonghua Shuju, Beijing, 1965. Tłumaczenie *Dialogi konfucjańskie*, przekł. K. Czyżewska-Madajewicz, M.J. Kunstler, Z. Tłumski, Ossolineum, Wrocław 1976, s. 109 (zmód.). W oryginale Konfucjusz instruuje ucznia Zi Lu, 子路, jak może on opisywać ludziom swojego mistrza. Por. także klasyczne tłumaczenie Jamesa Legge’a: *The Chinese Classics*, t. 1, s. 201 (księga VII, rozdz. 18). Dostępne także na stronie: <http://ctext.org/analects/shu-er> [dostęp 4 maja 2016]. *Dialogi konfucjańskie* znane także jako *Analekty* to księga spisana przez uczniów uczniów Konfucjusza, w której zostały zebrane wypowiedzi i zachowania ich wspólnego mistrza oraz jego bezpośrednich uczniów.

3. Tradycyjna kultura chińska wpaja mocne poczucie obowiązku służenia innym ludziom

Znakomita tradycyjna kultura chińska kładzie nacisk na uczucia miłości do ludzi¹⁵ będące przejawem cnoty dobroci i wypełniania powinności¹⁶. Wpaja też ona cnotę współczucia innym przejawiającą się „we wspomaganiu ludzi przez miłowanie powszechne”¹⁷. Stoi na stanowisku, że *lud jest fundamentem państwa. Państwo*

¹⁵ Cyt. z *Lunyu*, rozdz. *Uczyć się i...* (*Xue er*, 学而), 1.6. Zdanie przypisywane tam Konfucjuszowi przedstawia się następująco: *Młody człowiek w domu rodzinnym powinien być pełen czci dla rodziców, a poza nim pełen szacunku dla osób starszych. Winien odnosić się do ludzi z rewerencją i budzić zaufanie, miłować wszystkich ludzi, lecz przyjaźnić się jedynie z ludźmi dobrymi. Dialogi konfucjańskie*, s. 37, zmod. Zastosowano tu inną niż w tłumaczeniu Kunstlera terminologię cnót konfucjańskich bliższą realnym treściom terminów chińskich. Por. J. Legge, *The Chinese Classics*, t. 1, s. 140 (księga I, rozdz. 6). MT, KG.

¹⁶ Termin konfucjański *ren*, 仁 tłumaczymy tu jako „dobroć” (w jęz. angielskim zwykle jest tłumaczony jako *benevolence*), zamiast tradycyjnie używanego w Polsce „humanitaryzmu”, a drugą podstawową cnotę konfucjańską *yi*, 義 – najlepiej interpretować jako „wypełnianie swoich powinności”, czyli „postępowanie słuszne” (w jęz. angielskim często tłumaczy się to jako *righteousness*). MT, KG.

¹⁷ Źródła tego cytatu niestety nie udało się odnaleźć, a chiński autor zazwyczaj nie podaje, skąd pochodzą poszczególne wypowiedzi. Koncepcję „miłowania się wzajemnego wszystkich”, czyli „miłości powszechnej” (*jian ai*, 兼愛) wypracowano w szkole Mozi (墨子), żyjącego na przełomie V i IV w. p.n.e. Według niego ludzie powinni obdarzać się nawzajem taką samą miłością, jaką obdarzają członków własnej rodziny. Dotyczyło to zwłaszcza władców, którzy tak powinni traktować nie tylko swój lud, ale nawet mieszkańców innych państw, co w konsekwencji powinno doprowadzić do kresu zaborczych wojen i walk między różnymi grupami. Drugi użyty tu termin *jishi*, 濟世 pierwotnie znaczył „ratowanie społeczeństwa”. Patrz *Lao Zhuang ci dian*, 老莊詞典 [Słownik Laozi i Zhuangzi], red. Dong Zhian, 董治安, Shandong Jiaoyu Chubanshe, Jinan 1995, s. 295. Później znaczenie jego nieco się rozszerzyło i można go tłumaczyć jako „działanie dla dobra społecznego”, „pomaganie innym”, „troszczenie się o cały świat”. Patrz *Zhongwen da ci dian*, 中文大詞典 – *The Encyclopedic Dictionary of the Chinese Language*, red. Zhang Qiyun, 張其昀, Zhongguo Wenhua Daxue, Taipei 1993, pierwsze wydanie przeredagowane, t. 5, s. 1617. Termin ten jest wyraźnie proveniencji taoistycznej i pojawia się już w *Zhuangzi*, 莊子 [Księga Mistrza Zhuanga] przypisywanej Zhuang Zhou, 莊周 (ok. 369–286). W polskim tłumaczeniu passus ten przedstawia się następująco: *[O legendarnych władcach przedstawianych przez konfucjanistów jako ideal] ich dywagacje były niczym wiercenie dziur w murach, by sadzić w nich głogi [...], niczym liczenie ziaren ryżu do gotowania! Czyż taka drobiazgowość może zbawić świat?* Patrz *Zhuangzi – Prawdziwa Księga Południowego Kwiatu*, przekł. M. Jacoby, Iskry, Warszawa 2009, s. 244 (rozdz. 23, cz. 1). Ideały pomagania sobie wzajemnie i oddawania wszystkich sił dla dobra swej rodziny, swojej grupy, a nawet całego społeczeństwa były również lejtymotywem myśli konfucjańskiej. W *Lunyu*, rozdz. *Co dotyczy...* *Yong* (*Yongye*, 雍也) zapisana jest następująca rozmowa między Konfucjuszem a jego uczniem Zi Gongiem (子貢): *Zi Gong spytał: Gdyby ktoś zdołał hojnie obdarowywać lud i potrafił wspomagać masy (ji zhong, 濟眾), czy należałoby go określić jako dobrego (ren, 仁)? Mistrz odpowiedział: czyż, aby tak wypełniać powinności wypływające z dobroci, nie trzeba być mędrce doskonałym (shengren, 圣人)? Nawet starożytni władcy Yao i Shun boleli nad tym, iż w pełni tak czynić nie potrafią. Trzeba bowiem zechcieć te cechy najpierw w sobie umocnić, a następnie starać się je umocnić w innych ludziach* (6.30, mod.). Patrz *Dialogi konfucjańskie*, s. 76. Por. J. Legge, *The Chinese Classics*, t. 1, s. 194 (księga VI, rozdz. 28). Dostępny także na stronie: <http://ctext.org/analects/yong-ye/ens> [dostęp 7 maja 2016]. Ideał ten przejęli nawet maoiści. Od lat 50. w ChRL propagowano

może być stabilne tylko wtedy, gdy jego fundamenty są mocne¹⁸, że [w państwie] najważniejszy jest lud, ołtarze duchów ziemi i zbóż są na drugim miejscu, a władca jest najmniej znaczący¹⁹. Z tego wynikało, że należy być pierwszym do udziału w troskach świata, a ostatnim do udziału w jego radościach²⁰. Tradycyjna kultura chińska uznaje zasadę, że „zarządzający światem muszą traktować lud jako fundament [porządku politycznego]”²¹. Była ona normą sprawowania rządów, której respektowanie gwarantowało stabilność państwa. W zgodzie z tym pozostają także inne twierdzenia, na przykład, że *Władcy kochający lud są silni, władcy zaś, którzy go nie miłują, są słabi*²²; *Władcy, dla których lud jest podstawą, zachowują się*

pracę Mao *Wei renmin fuwu*, 為人民服務 [Służyć ludowi], Mao Tse-tung, *Dzieła wybrane*, Książka i Wiedza, Warszawa 1958, t. 4, s. 331–332. Gloryfikowała ona działanie ze wszystkich sił dla dobra społeczeństwa i obrony jego interesów nawet za cenę życia. Osobowym wzorcem tej postawy stał się w 1963 r. w propagandzie chińskiej żołnierz Lei Feng, 雷鋒, którego patriotyczny kult propaguje się w Chinach do dzisiaj. MT, KG.

¹⁸ Cyt. z *Shangshu*, 尚書 [Księga dokumentów], rozdz. *Wu zi zhi ge*, 五子之歌 [Pieśń pięciu synów], J. Legge, *The Chinese Classics*, t. 3, *The Shoo King*, s. 158 (cz. III, księga III, rozdz. 4). Rozdział ten uznawany jest za apokryficzny. Całe zdanie przedstawia się następująco: *Starożytni władcy pozostawili taką naukę: trzeba miłować lud i dbać o niego, a nie patrzeć na niego z góry, gdyż lud jest fundamentem państwa. Państwo może być stabilne tylko wtedy, gdy jego fundamenty są mocne*. Patrz <http://ctext.org/shang-shu> [dostęp 7 maja 2016]. MT, KG.

¹⁹ Cyt. z *Mengzi*, 孟子 [Księga Mencjusza], rozdz. 14 *Jinxin*, 盡心 [Przedstawianie sobie umysłu], cz. II, (14.14.). J. Legge, *The Chinese Classics*, t. 2, *The Works of Mencius*, s. 483 (księga VIII, cz. II, rozdz. 14). Dostępne także na stronie: <http://ctext.org/mengzi/jin-xin-ii/ens> [dostęp 7 maja 2016]. Mencjusz (371–289 p.n.e.) był uznawany za drugiego po Konfucjuszu mędrca szkoły. Przypisywaną mu księgę neokonfucjaniści uznali za część Czteroksięgu konfucjańskiego. Do jego najważniejszych poglądów należało przekonanie, że ludzka natura ma w sobie zaczątki dobra, które odpowiednio kultywowane mogą każdego człowieka doprowadzić nawet do doskonałości. Ołtarze ducha ziemi i zbóż uosabiały duchy opiekuńcze państwa, czyli jego wymiar mistyczno-religijny. Spore fragmenty *Księgi Mencjusza* można znaleźć w zbiorze Małgorzata Religa, *O dobrym władcy, mędrcach i naturze ludzkiej*, Wydawnictwo Akademickie Dialog, Warszawa 1999. MT, KG.

²⁰ Cytat pochodzi z Fan Zhongyan, 范仲淹, *Yueyang lou ji*, 岳阳楼记 [Zapiski z wieży Yueyang]. Fan Zhongyan (989–1025) był dostojnikiem państwowym (wojskowym i cywilnym), jak również poetą w epoce Północnej Dynastii Song (960–1127). Przytaczane słowa odnosiły się przede wszystkim do uczonych – funkcjonariuszy państwowych, dla których, według niego, obowiązkiem podstawowym powinna być troska o lud, a nie dążenie do gromadzenie majątku.

²¹ Cytat pochodzi z dzieła Wu Jina, 吴兢, *Zhenguan zhengyao*, 贞观政要 [Podstawowe informacje o polityce okresu Zhen'guan], *juan* 3, rozdz. 7. *Ze guan*, 择官 [Dobór funkcjonariuszy]. Wu Jin (670–749) był historykiem z czasów dynastii Tang (618–907). W cytowanym dziele przedstawia wyidealizowany obraz panowania cesarza Taizonga (太宗, 598–649) – założyciela tej dynastii, który swoje panowanie nazwał Okresem Zhen'guan. Czasy, w których panował ten władca, są uważane za złoty okres w historii Chin, a on sam za wielkiego cesarza. Dlatego też jego historia cieszyła się przez stulecia dużym zainteresowaniem. MT, KG.

²² Cyt. z Xunzi, 荀子 [Księga Mistrza Xuna], rozdz. 15 *Yi bing*, 议兵 [Dysputa o wojowaniu]. Patrz John Knoblock, *Xunzi. A Translation and Study of the Complete Works*, t. 2, Stanford University Press, Stanford 1990, s. 222 (15.1c). Xunzi (ok. 298–238 p.n.e.) był znanym myślicielem

skromnie, nie tracąc przez to szacunku, a okazując litość, nie naruszają przy tym zasad sprawiedliwości. Natomiast władcy, którzy odnoszą się do ludu z nienawiścią, wcześniej lub później, lecz w sposób nieunikniony zostaną przezeń obalen²³. Wypowiedzi te pouczają nas, że należy traktować lud jako najważniejszy w państwie, ponieważ to zapewnia bezpieczeństwo krajowi. Kiedy zasada ta jest przestrzegana, może nastąpić rozkwit narodu. Wtedy ludzie będą się cieszyć szczęśliwym i spokojnym życiem, a państwo będzie opływało w dostatki.

4. Tradycyjna kultura chińska gloryfikuje pracowitość i oszczędność

Obserwując historie państw i rodów, możemy zauważyć, że oszczędność prowadziła do sukcesów, podczas gdy rozrzutność stawała się zwykle przyczyną upadku. Mówi o tym wiele starych ksiąg. Według *Księgi dokumentów* należy ciężko pracować dla kraju, a oszczędzać na wydatkach dla [swej] rodziny²⁴. Pouczenia rodzinne Mistrza Zhu wskazują natomiast: *trzeba pamiętać o tym, że żadne ziarenko ryżu i żadna nić jedwabiu nie przychodzą łatwo, i nawet niewielkie ilości najzwyklejszych produktów są zazwyczaj ograniczone*²⁵. Komentarz pana Zuo zawiera zaś stwierdzenie: *zaspokojenie potrzeb życiowych zapewnia ludowi pracowitość, bo pracowitość chroni przed niedostatkiem*²⁶. *Prestrogi dla syna* pouczają: *Spokój*

konfucjańskim łączącym ten nurt z legistami, od których przejął np. koncepcję skłonności ludzi do złego postępowania. W związku z tym jeszcze bardziej podkreślał konfucjańskie przekonanie, że należy „formować ludzi” za pomocą norm właściwego zachowania i rytuału *li* (礼). Przy czym ich szerszeniu towarzyszyć miały jasne i surowe prawa, dzięki którym ludzie będą wiedzieli, co jest dobre, a co złe. MT, KG.

²³ Cyt. z *Yanzi chunqiu*, 晏子春秋 [Kroniki Wiosen i Jesieni Mistrza Yan]. Jest to księga z IV lub III w. p.n.e. opisująca słowa i czyny myśliciela i polityka Yan Yinga (晏婴, zm. ok. 500 r. p.n.e.). Służył jako doradca władców państwa Qi (齐). Jego rady przyczyniły się do rozkwitu tego państwa i podniosły jego znaczenie wśród państw chińskich. Pochwały dla niego można odnaleźć m.in. w wypowiedziach przypisywanych Konfucjuszowi, u wielkiego historyka Sima Qiana (司马迁, 145–86? p.n.e.) oraz w innych dziełach starożytnych. MT, KG.

²⁴ Cyt. z *Shangshu*, rozdz. *Da Yu mo*, 大禹谟 [Plany Yu Wielkiego]. J. Legge, *The Chinese Classics*, t. 3, *The Shoo King*, 1865, s. 60 (cz. II, księga II, rozdz. 14). Są to słowa przypisane tam cesarzowi Shunowi, traktowanemu przez konfucjanistów jako idealny władca-mędec. Yu był natomiast legendarnym założycielem pierwszej niepotwierdzonej historycznie dynastii Xia (夏, XXI? w. p.n.e. – XVII? w. p.n.e.), która objęła panowanie po Shunie. MT, KG.

²⁵ Zhu Bailu, 朱柏庐, *Zhuji jiaxun*, 朱子家训 [Pouczenia rodzinne Mistrza Zhu]. Zhu Bailu (1627–1698) był wybitnym uczonym konfucjańskim. Jego ojciec był dostojnikiem dynastii Ming. Popęłił samobójstwo, gdy Mandżurowie zdobyli bronione przezeń miasto. Zhu Bailu wierny drodze obranej przez ojca, odmówił wstąpienia na służbę nowej dynastii mimo kilkukrotnych zaproszeń ze strony mandżurskiego cesarza. Pozostawał prywatnym nauczycielem i uczniem. Do jego najpopularniejszych dzieł należą *Instrukcje domowe mistrza Zhu*. Jest to krótki tekst, w którym spisał zasady, jakimi, według niego, powinna się kierować duża chińska rodzina. MT, KG.

²⁶ *Zuo zhuan*, 左传 [Komentarz pana Zuo], 12 rok Księcia Xuana; *The Chinese Classics*, t. V, *The Ch'un Ts'ew with the Tso Chuen*, 1872, s. 318 (księga V, rok 12). Passus ten cytowany jest tam

wewnętrzny pozwala człowiekowi doskonalić się, a umiarkowanie sprzyja rozwojowi cnót²⁷. W Księdze Mistrza Mo przytacza się natomiast powiedzenie Oszczędność prowadzi do dobrobytu, natomiast rozrzutność do upadku²⁸. W Przysłowiach o pracowitości i oszczędności czytamy: Doprowadzenie rodziny do rozkwitu jest trudne jak kopanie ziemi igłą, a doprowadzenie do jej upadku jest tak łatwe jak zmywanie piasku wodą²⁹. Przez tysiące lat pracowitość i oszczędność gloryfikowano jako cnoty i Chińczycy przekazywali je z pokolenia na pokolenie. Traktowano je jako warunek samodoskonalenia się moralnego, doprowadzania rodziny do rozkwitu, osiągnięcia sukcesów w biznesie, a nawet stabilności państwa.

5. Tradycyjna kultura chińska zaleca dążenie do integralności moralnej

Naród chiński przywiązywał zawsze wielką wagę do wyrabiania w sobie ducha prawości oraz kultywowania charakteru narodowego. Propagowano zasady: *Ten jest wielkim człowiekiem, kto postępuje właściwie niezależnie od bogactwa i pozycji społecznej. Znaczy to, że nie porzuca swych zasad żyjąc w biedzie jako człowiek niskiego stanu i nie zdradza ich nawet pod wpływem nacisku ze strony władz oraz grożącej mu przemocy*³⁰ i *Nie obawiam się śmierci, chcę tylko pozostawić po sobie wśród ludzi pamięć o duchu nieskalanym*³¹. Ceniono silną wolę pozwalającą na opieranie się przeciwnym wiatrom³². Zachowywanie integralności moralnej wyrażały np. takie słowa: *Człowiek szlachetny dzięki swoim wielkim cnotom wspiera*

jako powiedzenie. Jest to kanoniczna księga konfucjańska tradycyjnie traktowana jako obszerny komentarz do *Kroniki wiosen i jesieni* (*Chunqiu*, 春秋), której autorstwo przypisuje się Konfucjuszowi. Autorstwo *Zuo zhuanu* przypisuje się tradycyjnie Zuo Qiumingowi (przełom VI i V w. p.n.e.), ale tekst ten pochodzi najprawdopodobniej z IV w. p.n.e. Obszerne fragmenty tej książki zostały przełożone na polski: *Wczesne piśmiennictwo chińskie. Wybór tekstów*, red. Zbigniew Słupski, Agade, Warszawa 2004, s. 17–119. MT, KG.

²⁷ Zhuge Liang, 诸葛亮, *Ji zi shu*, 诫子书 [Przestrogi dla syna]. Zhuge Liang (181–234) jest najsłynniejszym chińskim strategiem z epoki Trzech Królestw (220–280). Zachował się tylko fragment tego tekstu w średniowiecznej encyklopedii *Taiping yulan*, 太平御覽 [Przegląd spraw okresu Taiping], juan 459. Miały to być pouczenia dla jego syna. MT, KG.

²⁸ Mozi, 墨子 [Księga Mistrza Mo], rozdz. 6 *Ci guo*, 辞过 [Dopuszczanie do zbytku]. Patrz Yi-pao Mei, *The Ethical and Political Works of Motse*, Arthur Probst, London 1929; reprint 墨子. *The Works of Motse*, przekł. Yi-pao Mei, Wenzhi Chubanshe, Taipei 1983, s. 54. MT, KG.

²⁹ Cytowane jest tu dzieło *Qin jian yanyu*, 勤儉諺語 [Przysłowia o pracowitości i oszczędności]. Informacji o tej pracy nie udało się odnaleźć. Nie wymienia się jej pośród dzieł klasycznych, może to być zatem jakiś zbiór z czasów nowożytnych albo współczesnych. MT, KG.

³⁰ Cyt. z *Mengzi*, rozdz. *Teng Wengong*, 滕文公 [Teng Wengong], cz. II. 6.2. Patrz J. Legge, *The Chinese Classics*, t. 2, *The Works of Mencius*, s. 265 (księga III, cz. II, rozdz. 2); MT, KG.

³¹ Cyt. z Yu Qian, 于谦, *Shi hui yin*, 石灰吟 [Pieśń wapiennej skały]. Yu Qian (1398–1457) był chińskim uczonym i dostojnikiem. Cytowane słowa pochodzą z jego wiersza.

³² Cyt. z Zheng Xie, 郑燮, *Zhushi*, 竹石 [Bambus i kamień]. Cytowane słowa pochodzą z krótkiego wiersza kaligrafa i malarza Zheng Xie (1693–1765).

wszystkie rzeczy³³; Nieśmiertelną pamięć gwarantuje pozostawienie po sobie cnotliwych czynów, wierna służba państwu i nauczanie innych³⁴; Państwo bez dbałości o cnoty nie rozkwitnie, a człowiek bez cnót nie będzie miał kręgosłupa moralnego³⁵. Odziedziczyliśmy po przodkach ducha poświęcenia swoich egoistycznych interesów na rzecz dobra wspólnoty oraz pełne uroku wzorce do naśladowania. Ich charakter ilustrują metafory i powiedzenia: [człowiek szlachetny] *jest jak kwiat lotosu, który wyrasta z błota, ale nie jest zbrukany, przegląda się w czystych wodach, nie wywyższając się ponad innych*³⁶; *Słów należy dotrzymywać, a działania należy doprowadzać do owocnego końca*³⁷; [Trzeba żyć tak, by] *nie wstydzić się wobec Nieba, wobec ludzi, a nawet własnego sumienia*³⁸. Powyższe słowa przedstawiają tradycje uformowane w doświadczeniu dziejowym narodu chińskiego oraz jego aspiracje, które zdały egzamin historii.

6. Tradycyjna kultura chińska propaguje tolerancję dla różnorodności

Charakterystyczny dla tradycyjnej kultury chińskiej jest rozkwit w jej ramach wielu różnych szkół myśli i harmonijne współistnienie konfucjanizmu, taoizmu i buddyzmu. Ideały takie jak samodoskonalenie, zaprowadzanie dobrego ładu w ro-

³³ *Yi jing*, 易经 [Księga przemian], heksagram 2 *Kun*, 坤 [Bierność]. *Shisanjing*..., s. 18. Przekład R. Wilhelm, *I Cing*..., s. 39 (tu zmienione) Por. także tłumaczenie J. Legge, *Sacred Books of China. The Texts of Confucianism*, cz. 2, *The Yi King*, s. 268 (Appendix II, cz. II, Introduction). Dostępne także na stronie <http://ctext.org/book-of-changes/kun/ens> [dostęp 13 maja 2016]. MT, KG.

³⁴ *Zuo zhuan*, rozdz. *Xiang Gong*, 襄公 [Panowanie Xiang Gong], rok 24; J. Legge, *The Chinese Classics*, t. V, s. 505 (księga IX, rok 24). MT, KG.

³⁵ Źródła cytatu nie odnaleziono.

³⁶ Cytat z utworu Zhou Guoyi, 周郭頤, *Ai lian shuo*, 愛蓮說 [O umiłowaniu lotosu]. Autor jego żył za panowania dynastii Song Północnej, w latach 1017–1073, pełnił urzędy wojskowe i był znanym literatem. Obraz czystego lotosu wyrastającego z błota jest lejtmotywem myśli buddyjskiej. Pojawia się on już w *Dhammapadzie*, jednym z najstarszych zbiorów nauk buddyjskich. Patrz Ireneusz Kania, *Muttavali: wypisy z ksiąg starobuddyjskich*, Aletheia, Warszawa 2007, s. 22. Budda Gautama jest często przedstawiany na kwiecie lotosu, także uczniów chcących podążać jego drogą porównuje się nieraz do kwiatu lotosu. KG.

³⁷ Cyt. z *Lunyu*, rozdział *Zilu*, 子路 (13.20). Przekł. *Dialogi konfucjańskie*, s. 133 (zmodyf.); J. Legge, *The Chinese Classics*, t. 1, *Confucian Analects*, s. 271 (księga XIII, rozdz. 20). Wypowiedź ta przypisana została samemu Konfucjuszowi. MT, KG.

³⁸ Han Yu, 韩愈, *Yu Meng Shangshu shu*, 与孟尚书书 [List do Meng Shangshu]. Han Yu (768–824) był wielkim myślicielem konfucjańskim oraz dostojnikiem państwowym. Zapisał się w historii Chin m.in. jako racjonalista i krytyk religijnego mistycyzmu, zwłaszcza buddyzmu, ale także taoizmu. Cytowany fragment pochodzi z listu, w którym poddawał krytyce obie te doktryny, a wskazywał na wyższość nauczania konfucjańskiego. Według niego, jeśli tylko człowiek nie ma niczego, czego mógłby się wstydzić, to niepotrzebne są mu taoistyczne i buddyjskie praktyki religijne. Ponadto uważał, że buddyzm i taoizm zagrażają czystości konfucjańskiego nauczania i powinny zostać zakazane. Patrz przekład W. Jabłońskiego jego sławnego tekstu *Memoriał w sprawie kości Buddy*, w: *Antologia literatury chińskiej*, PWN, Warszawa 1956, s. 129–133. MT, KG.

dzinie, właściwe zarządzanie na szczeblu lokalnym i zaprowadzanie pokoju w skali całego imperium i świata zlewały się w jedno³⁹. Kultura chińska nie tylko zawierała idee jedności człowieka z Niebem⁴⁰ oraz jego harmonijnych relacji z naturą, lecz również takie wartości jak cześć dla rodziców, oddanie braterskie, lojalność wobec zwierzchników, zaufanie do starszych, przyzwoitość oraz ściśle przestrzeganie norm właściwego zachowania i rytuału, wypełnianie swoich powinności społecznych, uczciwość oraz poczucie wstydu i tym podobne. Stanowiły one swoisty kompas moralny dla ludzi. Zgodnie z nimi między ludźmi, państwami i narodami powinna panować harmonia. Tak samo różne cywilizacje powinny harmonijnie współistnieć obok siebie, a ludzie mogą żyć w zgodzie z przyrodą. Na przykład Mozi głosił ideał „miłości powszechnej i potępienie ataków na innych⁴¹” oraz „odnoszenie się do innych państw jak do swojego własnego⁴²”. Konfucjusz zaś nauczał, że „człowiek pełen dobroci miłuje ludzi⁴³”, jak również, że „człowiek szlachetny stara się wypełniać swe powinności⁴⁴”. Mencjusz głosił, że należy „mieszkać w wielkim

³⁹ Jest to streszczenie podstawowych koncepcji konfucjańskich zawartych w *Wielkiej nauce*. Patrz polski przekład tego fragmentu tekstu w *Filozofia Wschodu. Wybór tekstów*, red. Marta Kudelska, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2002, s. 335–336. Patrz także angielski przekład całego tekstu J. Legge, *The Chinese Classics*, t. 1, *The Great Learning*, s. 355–381. Tekst ten wskazuje, że samodoskonalenie duchowe i moralne oraz wyzbywanie się egoizmu są podstawą do zaprowadzenia dobrego ładu we własnej rodzinie i klanie, te zaś są podstawą do zaprowadzenia następnie podobnego ładu w skali regionu, całego Państwa Środka i świata. Tak Konfucjusz rysuje drogę władcy-mędrca. MT, KG.

⁴⁰ Idea jedności człowieka z Niebem *tian ren he yi*, 天人合一 należy do najstarszych idei w kulturze chińskiej. W interpretacji konfucjańskiej lud wręcz wyraża wolę Nieba, a człowiek wykazuje naturalną skłonność do dobrego zachowania zgodnego z naturą Nieba jako siły moralnej. MT, KG.

⁴¹ Nie jest to cytat, lecz przypomnienie jednej z kluczowych koncepcji zawartych w *Księdze Mistrza Mo* [Mozi], w rozdz. *Jian ai*, 兼爱 [Miłość powszechna] złożonym z trzech części. MT, KG.

⁴² Cyt. z *Mozi*, rozdz. *Jian ai zhong*, 兼爱 [Miłość powszechna], cz. II (rozdz. 15), Patrz Y.P. Mei, *The Works of Motze*, s. 164. Rozdział o miłości powszechnej (w trzech częściach) przetłumaczył również Legge, patrz J. Legge, *The Chinese Classics*, t. 2, *The Works of Mencius*, s. 100–116. MT, KG.

⁴³ Cyt. z *Mengzi*, rozdz. *Li Lou*, 离娄 [Li Lou], cz. II (8.28). J. Legge, *The Chinese Classics*, t. 2, *The Works of Mencius*, s. 333 (księga IV, cz. II, rozdz. 18). Dostępne także na stronie <http://ctext.org/mengzi/li-lou-ii/ens> [dostęp 14 maja 2016]. W tekście tym zdanie to błędnie jest przypisywane Konfucjuszowi, gdyż jest to wypowiedź Mencjusza, jednak zgodne jest z naukami Konfucjusza. Np. w *Lunyu* uczeń Fan Chi, 樊迟 zapytał Konfucjusza, jak być dobrym (*ren*, 仁), a mistrz odpowiedział, że należy kochać ludzi (*ai ren*, 爱人). Patrz *Lunyu*, rozdz. *Yan Yuan*, 颜渊 (12.22). Por. *Dialogi konfucjańskie*, s. 124; J. Legge, *The Chinese Classics*, t. 1: *Confucian Analects*, s. 260; tekst dostępny także na stronie <http://ctext.org/analects/yan-yuan/ens> [dostęp 14 maja 2016].

⁴⁴ Cyt. z: *Lunyu*, rozdz. *Li ren*, 里仁 [Gdy w siole ludzkie panują stosunki] (4.16). Patrz *Dialogi konfucjańskie*, s. 59. Tłumaczenie zmienione. W drugiej części tego zdania mistrz dodaje: „natomiast człowiek niskiej kondycji zabiega głównie o własne korzyści”. Por. J. Legge, *The Chinese Classics*, t. 1, *Confucian Analects*, s. 170 (księga IV, rozdz. 16). MT, KG.

domu świata i kroczyć wielką drogą świata⁴⁵”. Nauki te odzwierciedlają pokojową wizję świata, w którym trzeba „cenić przede wszystkim harmonię⁴⁶”, traktowaną jako „harmonię przy różnorodności⁴⁷”, dążąc do „wielkiej jedni całego świata⁴⁸”. Wizje te obejmowały również „przyjaźń z okazującymi dobroć i życzliwe stosunki z sąsiednimi państwami”⁴⁹, „przyjazne i harmonijne relacje z innymi państwa-

⁴⁵ Cyt. z *Mengzi*, rozdz. Teng Wengong, 滕文公, cz. II (6.2). J. Legge, *The Chinese Classics*, t. 2, *The Works of Mencius*, s. 265 (księga III, cz. II, rozdz. 2); patrz także: <http://ctext.org/mengzi/teng-wen-gong-ii/ens> [dostęp 14 maja 2016]. Wyrażona jest tu koncepcja, zgodnie z którą mędrzec traktuje cały świat jak swoje domostwo i myśli o nim jak o swoim domu, nie zamykając się w granicach swojej rodziny, wspólnoty czy państwa, a działa zgodnie z wiecznymi zasadami Dao odpowiednio do natury całego uniwersum. Swoiste „uspolecznienie” jednostki i uwalnianie się jej od wszelakich ograniczeń było podstawą samodoskonalenia konfucjańskiego i osiągania stanu oświecenia mędrca. Na inny sposób, zalecając utożsamienie z całym światem przyrodniczym, podobne przekraczanie granic swej jednostkowości i tożsamości grupowej zalecał taoizm. MT, KG.

⁴⁶ Z wypowiedzi Konfucjusza odnoszącej się tam do rytuału: *Lunyu*, 论语, rozdz. *Xue er*, 学而 (1.12). *Dialogi konfucjańskie*, s. 39, zmod.; J. Legge, *The Chinese Classics*, t. 1, *Confucian Analects*, s. 143 (księga I, rozdz. 12); dostępne także na stronie <http://ctext.org/analects/shu-er> [dostęp 4 maja 2016]. Utrzymywanie harmonii było przez konfucjanistów utożsamiane nawet ze wspomnianą powyżej „wielką drogą świata” (patrz *Li ji*, 31 *Zhong yong*, *Shisanjing*, s. 1625; J. Legge, *The Chinese Classics*, t. 1, *The Doctrine of the Mean*, s. 385 (rozdz. 1). MT, KG.

⁴⁷ Wypowiedź Konfucjusza z *Lunyu*, rozdz. *Zi Lu*, 子路 (13.23), *Dialogi konfucjańskie*, s. 134, zmod.; J. Legge, *The Chinese Classics*, t. 1, *Confucian Analects*, s. 273 (księga XIII, rozdz. 23). Wypowiedź ta jest interpretowana jako wskazanie, że harmonia polega na zharmonizowaniu różnych elementów, np. pięciu tonów, co daje melodię, albo pięciu smaków, co daje smaczną potrawę. Zatem harmonia nie może oznaczać ujednolicenia czy likwidacji różnic. Harmonia, przede wszystkim społeczna, była jednym z najważniejszych ideałów konfucjańskich. Dlatego też ceniono uступliwość, posłuszeństwo wobec starszych i unikanie otwartej krytyki. Wszelako Konfucjusz i jego następcy potępiali bezrefleksyjne zgadzanie się na wszystkie polecenia zwierzchnika. Dobry funkcjonariusz państwowy, zgodnie z etosem konfucjańskim, powinien starać się naprowadzać zwierzchnika na właściwą drogę zamiast być mu ślepo posłusznym. Przy czym krytykując zwierzchnika, nawet władcę, powinien to robić jednak w taki sposób, aby go nie urazić.

⁴⁸ Koncepcja „wielkiej jedni” *da tong*, 大同 wywodzi się z *Li ji*, 礼记 [Księga rytuałów], rozdział *Li yun*, 礼运. Patrz tłumaczenie J. Legge, *Li Chi. Book of Rites*, University Books, New York 1967, t. 1, s. 364–366 (rozdz. VII, cz. 1), reprint wydania z 1885 r. z serii *The Sacred Books of the East*. Dostępne także na stronie: <http://ctext.org/liji/li-yun/ens> [dostęp 14 maja 2016]. Autorstwo tego tekstu przypisuje się tradycyjnie Zi Si, 子思 (483–402), wnukowi Konfucjusza. Idea „wielkiej jedni” jako idealnego stanu społeczeństwa w czasach archaicznych stała się ważną utopią konfucjańską, do której nawiązywali rozmaici reformatorzy. Miały wtedy panować pokój i harmonia w stosunkach międzyludzkich, wszyscy pracowali dla wspólnego dobra, a nie występowały egoizm i prywatność. M.in. do niej nawiązywano, propagując w Chinach tworzenie komun ludowych w 1958 r., w okresie Wielkiego Skoku. Mao Zedong używał tego szacownego terminu jako równoznacznego ze słowem „komunizm”. MT, KG.

⁴⁹ Cyt. z *Zuo zhuan*, rozdz. *Yin Gong*, 隐公 [Panowanie Yin Gong], rok 6. J. Legge, *The Chinese Classics*, t. V, s. 20 (księga I, rok 6). MT, KG.

mi”⁵⁰ oraz „pomoc wzajemną i harmonię między wszystkimi państwami”⁵¹. Przewodzi im duch „kultywowania zaufania i dbałości o harmonię”⁵², „obejmującej wszystkich dobroci”⁵³ i „traktowania jednako wszelkich odmienności”⁵⁴. Można powiedzieć, że dążenie do pokoju i harmonii jest kamieniem węgielnym kultury chińskiej, gdyż jest osadzone głęboko w duchowym świecie Chińczyków. Stanowi ono zatem podstawę międzynarodowych relacji narodu chińskiego i jego wizji świata jako „wielkiej jedni”⁵⁵.

Część III

Prawidłowy stosunek do wspaniałej tradycyjnej kultury chińskiej powinien polegać na jej kultywowaniu i rozwijaniu w sposób innowacyjny

Chińska kultura tradycyjna stanowi ogniwo łączące przeszłość, teraźniejszość i przyszłość. Musimy korzystać z niej, przekształcać ją i rozwijać w innowacyjny sposób. Dzięki temu nasze chińskie marzenie odrodzenia narodowego znajdzie oparcie w naszym dziedzictwie kulturowym.

1. Powinniśmy przekształcać tradycyjną kulturę chińską w sposób innowacyjny

Tylko kontynuując tradycje, będziemy mogli je zmieniać. Powinniśmy dumnie nieść w przyszłość nasze bogate, nagromadzone przez wieki, dziedzictwo kulturowe i studiować zawarte w nim doświadczenia. Trzeba przekazywać kolejnym pokoleniom naszego ducha narodowego i być dumnym z kultury tradycyjnej. Należy ją studiować, traktować z szacunkiem i rozwijać w taki sposób, aby zmieniała się stosownie do nowych czasów. W ten sposób będzie ona mogła służyć teraźniejszości oraz przyszłym pokoleniom. Tylko poznawszy istotę tradycyjnej kultury chińskiej, będziemy w stanie w pełni wykorzystywać zawarte w niej bogactwa. Dzięki nim możemy wzbogacać życie duchowe ludzi, dodawać im sił oraz zapewniać im fundament dla duchowego rozwoju. Poznając główne linie rozwojowe chińskiej kultury tradycyjnej, odkrywamy zarazem nasze ideowe korzenie, by związać przeszłość z teraźniejszością. Powinniśmy określić drogi jej wewnętrznego rozwoju

⁵⁰ Źródła cytatu nie udało się odnaleźć.

⁵¹ *Shang shu*, rozdz. *Yao dian*, 尧典 [Kanon Yao]; J. Legge, *The Chinese Classics*, t. 3, s. 17 (cz. I, rozdz. 2). MT, KG.

⁵² Cyt. z *Li ji*, rozdz. *Li yun*, 礼运; patrz *Shisanjing*..., t. 2, s. 1414 (juan 21, cz. 9); J. Legge, *Li Chi. Book of Rites*, s. 365, dostępne także na stronie <http://ctext.org/liji/li-yun/ens> [dostęp 14 maja 2016]. MT, KG.

⁵³ Źródła cytatu nie udało się odnaleźć.

⁵⁴ Cyt. z Sima Qian, 司马迁, *Shi ji*, 史记 [Zapiski historyka], rozdz. 117, *Sima Xiangru liezhuan*, 司马相如列传 [Biografia Sima Xiangru], *Zhonghua Shuju*, Beijing 1973, t. 9, s. 3051. MT, KG

⁵⁵ Patrz przyp. 49.

i główne kierunki, aby móc rozwijać ją we właściwy sposób, dostosowując ją do warunków współczesności. Należy przy tym wyodrębnić jej najlepsze elementy, a oczyszczać ją z wad, aby to, co cenne, dostosowywać do współczesnych trendów oraz nowych warunków. Trzeba stosować podejście inkluzywne względem walorów różnych nurtów myśli tradycyjnej. Nie można żadnego z nich wykluczać. Należy podejmować wysiłki zarówno w celu tworzenia nowości, jak i w celu kontynuacji naszego dziedzictwa. W ten sposób wzmocni się żywotność i potencjał rozwojowy kultury chińskiej.

2. Należy wykorzystywać tradycyjną kulturę chińską w sposób innowacyjny

Jak to już stwierdzono, zmiany w treściach i formie literatury odzwierciedlają sytuację i porządki współczesnego jej świata. Przez integrację znakomitej chińskiej kultury tradycyjnej ze współczesnym światem i łączenie jej z naszymi działaniami, będziemy w stanie naprawdę ją ożywić, by mogła ona znów rozkwitnąć. Po pierwsze, powinniśmy wykorzystać tę kulturę do umocnienia podstawowych wartości socjalistycznych. Postępując tak, należy czerpać z dorobku kultury tradycyjnej. Trzeba przekazywać dalej jej wspaniały charakter i propagować obecne w niej cnoty. W ten sposób uczynimy z niej część naszych aspiracji duchowych i włączymy ją do podejmowanych przez nas działań. Po drugie musimy wykorzystać ją do pomocy w reformach systemu administracji państwowej. Podejmując takie działania, musimy zagwarantować, żeby system zarządzania krajem w pełni odpowiadał chińskiej charakterystyce, jak też naszemu charakterowi narodowemu oraz wymogom współczesnego świata. System ten winien zawierać nowe konotacje, elementy oraz treści, jednocześnie zachowując dorobek przeszłości. Po trzecie, powinniśmy wykorzystać naszą świetną kulturę tradycyjną do kształtowania chińskiego ducha narodowego. Działając w ten sposób, powinniśmy wytyczać główne tendencje społeczne i kulturowe zgodnie z istotą kultury chińskiej. Duch narodowy powinien opierać się oczywiście na patriotyzmie i łączyć się z duchem współczesności, obejmującym reformy oraz innowacyjność, tak by kultura chińska mogła wywierać znaczący wpływ na czasy, w których żyjemy.

3. Powinniśmy rozwijać wspaniałą tradycyjną kulturę chińską w sposób innowacyjny

Lu Xun⁵⁶ powiedział: *Tylko umacniając ducha narodowego, który ma przecie ogromną wartość, Chiny będą mogły osiągnąć prawdziwy postęp*. Nasze wysiłki

⁵⁶ Lu Xun (鲁迅, 1881–1936) jest powszechnie uznawany za największego chińskiego pisarza XX w. Propagował nowoczesny chiński język literacki oraz reformy społeczne i polityczne. Jednym z jego najważniejszych utworów był *Dziennik szaleńca* (*Kuang ren riji*, 狂人日记), w którym oskarżył tradycyjną kulturę chińską o „ludożerstwo” (w sensie dosłownym i metaforycznym jak niszczenie indywidualności). Do oskarżeń tych często sięgali krytycy konfucjanizmu. Jego najslawniej-

propagowania wspaniałej, tradycyjnej kultury chińskiej powinny odpowiadać naszym czasom i tendencjom współczesnego świata. Muszą one również korespondować z naszymi inicjatywami praktycznymi, jeśli chcemy doprowadzić do przełomowych zmian, nowych „skoków”⁵⁷ oraz rozwoju kraju. Powinniśmy te wysiłki w sferze kultury połączyć z realizacją marzenia o silnym państwie, jak też włączyć je do naszych dynamicznych inicjatyw i zapewnienia zdrowego życia społecznego. Powinny one korespondować z tworzeniem nadal atmosfery społecznej, odpowiedniej dla naszych wielkich przedsięwzięć i dla sposobu postępowania narodu właściwego Chinom jako wielkiemu, rosnącemu w siłę krajowi, który powinien także umacniać własną bazę kulturową i wykorzystywać jej atuty. Powinniśmy też zintegrować powyższe wysiłki z naszą zaawansowaną kulturą socjalistyczną, łączyć walory tradycji z narastającymi elementami współczesności, sprawiając, że genotyp wspaniałej tradycyjnej kultury chińskiej będzie odpowiadał współczesnej kulturze i duchowi narodowemu, aby one umacniały się wzajemnie, oraz rozwijać zgodnie z potrzebami nowych czasów. Tak postępując, nadamy tradycyjnej kulturze chińskiej nowe siły zapewniające jej dalsze przetrwanie i rozwój.

Przekład Marek Tylkowski

We współpracy z Krzysztofem Gawlikowskim

szym dziełem była jednak *Prawdziwa historia A Q* (*A Q zheng zhuan*, 阿Q正传). Przedstawiała ona na przykładzie wymyślnego bohatera A Q przywary narodowe Chińczyków. Lu Xun w 1930 r. był współzałożycielem Ligi Pisarzy Lewicowych. Sympatyzował z Partią Komunistyczną. Pośmiertnie został uznany za jej członka.

⁵⁷ Autor nawiązuje do koncepcji Wielkiego Skoku, polityki zainicjowanej przez Mao, którego oceny nawet we współczesnych Chinach są kontrowersyjne. Ewidentnie pomija jego ostre krytyki, przyjmując „perspektywę narodową”, kładącą nacisk na sukcesy i osiągnięcia, nawet gdy miały poważne skutki negatywne. KG.